

megoldást, mint az ellentmondás vállalását. (Ezért ingadozik AZ EGYDIMENZIÓS EMBER a változás lehetőségének és lehetetlenségének hipotézisei között.) Horkheimer útkeresései végül is zsákutcába torkollottak: kísérlete mégis jelentősnek tekinthető: szerzője egy olyan társadalomkonceptió kidolgozására törekedett, amely megpróbált átlépni a lukácsi-marxi szubsztancializmuson, úgy, hogy közben megőrizze a társadalom kritikai tematizálásának lehetőségét. Ez a program azóta sem veszítette el aktualitását. S ezért indokolt lenne, hogy Horkheimer legfontosabb tanulmányai végre eljussanak a szélesebb magyar olvasóközönséghez is.

Weiss János

LELKEN INNEN, PSZICHOLÓGIÁN TÚL. HITELES ÉS HAMIS LÉLEKVESZTŐK

Hans-Peter Waldrich: Titkos tanok. Ezoterika
Fordította dr. Juhász Edűt
Édesvíz, 1991. 145 oldal, 139 Ft

Thorwald Dethlefsen: A sors mint esély
Fordította Hajós Gabriella
Arkánus, 1992. 216 oldal, 242 Ft

Michèle Curcio: Parapszichológia A-tól Z-ig
Fordította Zala Szalárd
Arkánus, 1991. 330 oldal, 198 Ft

dr. Milan Ryzl: Telepátia és tisztánlátás
Fordította Nagy Tamásné és Neukum Lea
Édesvíz, 1992. 160 oldal, 179 Ft

J. van Rijckenborgh: Az eljövendő új ember
A fordító neve nincs feltüntetve
Lectorium Resicrucianum (Haarlem) –
Arany Rózsakereszt Közössége (Budapest),
1991. 307 oldal, 200 Ft

Rudolf Steiner: Egy út az önmegismeréshez
Biczó István fordítása és kiadása,
1991. 82 oldal, 200 Ft

Rudolf Steiner: Az új Izisz,
az isteni Sophia keresése
Biczó István fordítása és kiadása,
1991. 83 oldal, 200 Ft

L. Ron Hubbard: Dianetika
Fordította Csetneki Gábor
Interbright, 1990. 553 oldal, 260 Ft

L. Ron Hubbard: Önelemzés
Fordította Fulóp Márta és Kárpáti Péter
Mimerva, 1990. 232 oldal, 235 Ft

Az okkultizmus vagy a misztika és a pszichológia nászából származó népszerű pszichoidalom tömegét és elsomorító színvonalát nézve felmerül a kérdés, hogy egyáltalán szület-e komoly könyv ilyen szellemi egységéből. Az okkultizmus és a misztika – gazdag kultúrtörténeti tradícióját, emberismeretét tekintve – aligha szorul rá arra, hogy tudásanyagát a pszichológia aprópénzére váltva népszerűsítse. A lélektannak viszont érdeke, hogy saját mindenhatósági igényeit a Szent Tudomány területére is kiterjessze, vagy (a nagyközönség előtt igencsak hiányos) tudományos kompetenciáját azon bizonyítsa, hogy minden új jelenség magyarázására illetékesként jelentkezzen – erre azonban nem vállalkozna, ha a mai olvasó speciális igényei nem bátorítanák.

A magyar olvasó ugyanis filológiai, teológiai, latin és még ki tudja hány tudomány hiányát felölelő műveltségével nem tudja – mondjuk a CORPUS HERMETICUM-ot vagy a SZIBILLÁK KÖNYVÉ-t – nemhogy megérteni, de megközelíteni sem. Ehhez egy hozzáértő vezetőnek a közléteendő anyagot előbb ki kell hasítania az eredeti textúrából, azután szinte homeopátiás arányban kell az „információanyagot” felhígítania, végül modern fogalmakkal kell azt érthetővé tenni. Ilyen foglár munkára a lelkiismeretes filológus hatalmas lábjegyzeteivel nyilván nem alkalmas, az irányzatnak elkötelezett misztikus pedig nem lenne közérthető, ezért tűnik ideálisnak a funkcionális fogalmak sikos közegében la-virozó pszichológus. Az átalakításnak a piac egyértelmű irányt ad: a ma embere megváltást, életproblémái megoldását, kész, gyors öngyógyító recepteket vár, lehetőleg elérhető áron s anélkül, hogy a remélt önváltoztatás-

hoz bármifajta bizalmat másban vagy saját magában megelőlegezzen. Mivel a fogyasztó bizalmat csak olyan tekintélynek ad, akitől meggyőző tudást kap, viszont a tudás hitelességéhez előzetes bizalmat kellene befektetni, az így köröző circulus vitiosusban a „lélekvezető” arra kényszerül, hogy jobb vagy rosszabb színvonalon, de egy minőségileg kilátástalan feladatnak tegyen eleget. „Hiteles interpretáció” negáció kifejtése lenne: az egyik oldalon a ma embere áll, saját életösszefüggéseiben és egzisztenciáléiben lelángolva, transzcendentálási kísérleteinek kudarcával, míg a másik oldalon a konvencionális vagy keleti vallás, a misztikus önfeladás vagy ezoterikus nagyozolás lehetőségeivel – a két oldal minden közvetítés nélkül. Egy ilyen ábrázolás persze klasszikusan életfilozófiai feladat lenne – panacea, szenzáció és könyvsiker nélkül –, s így nem tartozna jelen tárgyunkhoz. Kevés olyan hős volt, aki az okkultizmust és a nyugati pszichológiai antropológiát úgy tudta volna ötvözni, mint Jung. Ő egy kulcsot adott vagy inkább kölcsönzött a kognitív struktúra mögötti élményvilág megközelítéséhez. Freud és Jung óta azonban a Tudattalanról felhalmozott ismeretekben sajnos nem állt elő igazán korszerű fejlődés, s az olyan mai élményeket, mint az Ufo-tapasztalatok vagy Rosemary Brown Liszt-kommunikációi, még hozzávetőlegesen sem tudjuk értelmezni, hacsak nem akarunk logikán kívüli előfeltevésekhez folyamodni.

A recenzálásra kiválasztott könyvek vagy korrektül (Waldrich, Ryzl), vagy lapidárisan oldották meg a vázolt feladatot (Dethlefsen, Curcio), mások a hamis újdonság spanyolviszát tartják a kezükben (Hubbard), míg a rózsakeresztesek egy minden logikán, pszichológián és antropológián túli (de attól még embertani) előfeltevésekkel operáló bölcséletet bocsátanak a befogadásra kész, megváltásra áhító közönség rendelkezésére.

A „lélekvezetési” problémát egyszerűen és világosan oldja meg Waldrich, akinek könyvére nem kell sok szót vesztegetnünk. Jól differenciál az alapterületek között (okkultizmus, misztika, parapszichológia, asztrológia stb.), érthetően széjegyzeteli az ezoterikus fogalmakat, s bár a fontossági arányokat kissé eltorzítva, néhány modern irányzatnál hosszabban időz el, mégis több információt ad az olvasónak, mint a két következő szerző

A reinkarnációs hipnózisokkal híressé vált Dethlefsen kötete (A SORS MINT ESÉLY) a magyar könyvkiadás egyik emlékezetes mélypontja marad. A szerző csokorba szedi az elkövethető szarvashibákat: az olvasó az okkultizmusról kevesebbet tudhat meg tőle, mint ami Tom Sawyerban a spiritizmusról megragadhatott a vasárnapi iskolában, s a könyv azt is elképesztően lapos színvonalon találja, mert jól alkalmazkodik a naiv gyermeknek tekintett olvasó tudatlanságához. A szerző mondatfűzésének visszatérő kísérletei az orvostudomány olcsó pocskondiázása és a mindennapi valóság könnyed, de annál állhatosabb negligálása. Sorsot, esélyt ne keressen senki Dethlefsen könyvében.

Meggyőződésünk, hogy Curcio könyvét publikálni szintén hiba volt az új, talán még gyakorlatlan kiadó részéről. Az alábbi, kissé terjedelmesebb ismertetésünket talán az indokolhatja, hogy ez a könyv a parapszichológia egyfajta indexeként kislexikon-funkciót volna hivatott betölteni. Pontos szakkifejezések tömör, érthető magyarázata helyett azonban a szótár egyfajta laza gondolat- és asszociációfüzér – szeretnének hinni, hogy inkább a szerző rekreációs idejében született szóra-kozott ujjgyakorlat, semmint Curcio főműve. A könnyed, franciás előadásmódot sikerült a tartalmi súlytalanságig légiesítenie, a megmaradt keveset pedig a kényszeres tanár mintájára eltérő címszavak alatt ismétli – mintha keveset követelne ugyan az olvasótól, de azt jól be szeretné sulykolni. Jószerével ez az egyetlen következetes vonás a könyvben azon kívül, hogy lényegtelen életrajzi részleteket (például hogy mikor lett egy parapszichológus zászlókapitány) inkább megtudunk a szótárból, mint az illető gondolatait (e hiányosságot a tételek végére hevenyészett irodalomjegyzékek csak részben pótolják). Nagyobb probléma, hogy Curcio (vagy a fordító?) mondatfűzése sokszor az alogikus szintig értelmetlen, a skizofrén beteg előadásmódjára emlékeztet, vagy hipnotizőrére, aki konfúziót akar kiváltani: például: „*vannak létező látomások is, ezek test nélküli lények, a materialisták szemében halottak...*” stb. Lehet, hogy Curcio a hívők boldog átszellemültségével egyáltalán nem tartotta érdemesnek vagy könyve missziójának, hogy logikusan, rendszeresen összegyűjtse a tudományosan elfogadható érveket, magyarázatokat a parapszi-

chológiai jelenségek iránt érdeklődő, ámde hitetlen olvasónak, mindenesetre a kiadó gondolhatott volna erre egy ennél színvonalasabb munka lefordításával. Sok jelenségről egyáltalán nem tudjuk meg a szerző véleményét, mert úgy bánik a valósággal, mint a tréfálkozó nagybácsi az ajándékkal: hol előkapja, hol eltünteti. Kijelenti például: „*abszolút igaz*”, hogy egy mágus lovai bajor tájszólásban szólaltak meg a király előtt, majd az anekdota közepén ez úgy módosul, hogy a produkciót „*sokan igaznak tartották*”, végül az idomár csalóként lepleződik le, de addigra Curcio a jeles bűvészt már elhelyezte a parapszichológia nagy egyéniségeinek panoptikumában. A könyv színvonalát tovább rontja a bóbiskoló kontrollszerkesztő, így válik Calparède-ből Claparède, Ludwigból Ludvig, Viktor Fanklból Vidor Franki (!) – a kötet logikája alapján azonban Vidor törpe sem zárható ki biztonsággal. Mindezekről eltekintve a kötet fő hibája, hogy sem az okkult tradíciót nem tárgyalja, sem pedig a parapszichológia tudományos vonulatát. Homályos dolgokról szétfolyóan beszélni nem jelent a parapszichológia iránt nagyobb tárgyi hűséget, így a kiadvány tovább rontja az irányzat amúgy is gyenge lábakon álló tárgyi hitelét.

Milan Ryzl könyve viszont üditően hat a parapszichológiai könyvpiacra, ahol szűkölködünk az érzékfeletti jelenségek tisztafejű, kritikusan józan, tudományos megközelítésében. Ez a mű alaposan áttekinti az egyes kutatási területeket, sok újdonságot is közöl. Bár láthatóan elfogult saját témája, az érzékenen túli észlelés (extraszenzoros percepció: ESP) iránt, az Ufo-élményekkel bezárólag lényegében minden jelenséggel igyekszik természettudományos magyarázatot adni.

A holland Lectorium Rosicrucianum és a magyar rózsakeresztes társaság Rudolf Steiner, Rijckenborgh és Scaligeri munkáinak publikálásával gyors ütemben törleszti a magyar könyvkiadatlak a rózsakeresztes eszmekörrel szemben eddigi adósságait. Rijckenborgh fent említett könyve a rózsakeresztes dogmatika barokkos építményének alapos, következetes és retorikailag jól felépített, szuggesztív, pátosztelített „kinyilatkoztatása”. Péter, Gnózis, Grál, számmisztika, apokrif nézetek, manicheus érvelés a kötet első felében még jól követhetők, jelesül ott, ahol a

vertikális logika még átlátható a szabadkőműves misztika sugárzásában. Minél közelebb kerül azonban a szerző az Új Emberrel szemben támasztott tökéletességi igények részletezéséhez, az archaikus és szándékosan archaizáló kváziorvosi-alkimista magyarázóelvek és a rózsakeresztes antropológia (éterkörök, szellemszakraatom, tükörszféra stb.) kavalkádjában, annál nehezebben követhető a szöveg tárgyi tartalma. Persze nem a gondolatvezetés komplikáltsága az egyetlen tényező, ami miatt kevesen fogják tudni a Rózsakereszt ajánlotta ösvényt végigjárni. A szabadkőműves önépítés mindig exkluzív, csak a kiválasztottak számára teljesíthető ön- és énmegtagadást követel meg, heves intoleranciával minden fáradságosan felépített humanista vagy jámbor vallásos tudat iránt. A szerző sok érvet és buzdítást szentel a jelöltnek, hogy az ember legyűrhesse pszichés-antropológiai adottságait a sikeres transzfiguráció érdekében. A humán érzélemvilág fékező lidércnyomásaival való leszámolást azonban valószínűleg csak kevesen tudják tartósan teljesíteni. Ugyanebből az okból érthető a kitüntetett gyűlölet a református egyház iránt. A fordítás nehézkes, tele germános főnévsűrítésményekkel és halmozott birtokos szerkezetekkel, a magyar szöveg is olyan benyomást kelt, mintha a háború előtt fordították volna, de a könyv közlendője nem emiatt, hanem konceptuális okból olyan robusztus.

Rudolf Steiner pszichológiai szempontból talán legjobban méltányolható erényei a következőkben jelölhetők meg: finom érzék a Benső mozgásaim leírásában, s Nietzsche-hoz hasonló esszéirői lendület a mindennapi valóság érzékelési konvencióinak elutasításában – továbbá a szerző szociális érzéke. A recenziálásra kiválasztott két – talán kisebb jelentőségű – könyvét azért emelném ki, mert az egyikben misztikus fogalmait a meditáció útján érzékletesen képes közel hozni, a másikban a tradicionális témát (Karácsony) izzó retorikával, az olvasó fülének szokatlan apokrif doxaelemekkel lelkesíti át. Azokban a könyveiben (például a RÓZSAKERESZTES SZELLEMTUDOMÁNY-ban) viszont, ahol ellentmondást nem tűrő hangon részletezi a Túlvilág birodalmának tartományait, s eszméinek elfogadását előfeltételként követeli meg ugyanezek érzékletes „megtapasztalásához”, épp-

oly dogmatikusként mutatkozik be, mint akármely jól ismert eretnek vagy éppen ortodox klerikus az egyháztörténetben.

Hubbard DIANETIKÁ-ja, amely gyaníthatóan a pszichoanalízis és a hipnózis „törvénytelen gyermekének” tekinthető, talán a legfantasztikusabb blöffje a modern pszichológia történetének. Elterjedtsége megfelel a két tudományág virágkorának Amerikában az ötvenes években. Hubbard elképesztően jó példát mutat arra, hogy következetes átkeresztelésekkel jelentős tudásanyagot lehet más szakterületekről eltulajdonítani, ezekhez, valamint a hozzájuk költött képtelenségekhez azután kitartóan és határtalan önbizalommal kell ragaszkodni, végül a szakszerűség látszatával nem árt aprólékosan kidolgozni a részleteket, s máris kész a világhír. A DIANETIKA elsősorban a pszichológiával való visszaélése és veszélyessége miatt érdemesül behatóbb vizsgálatra, nem állítólagos tartalmi értékesége, elterjedtsége, netán hatásossága miatt.

Hubbard rengeteg pszichoanalitikus fogalmat vesz át, és alapos számítástechnikus módjára átnevezi őket. Így lesz az Énből analízátor, az Ösztönéből reaktív elme, a személyiség kognitív funkcióból „stabil adatbank”, a Tudattalanból vagy elfojtott emléknymból „engram”, a regresszív tünetképzésből „szomatika”, az elhárítómechanizmusokból dianetikai dinamikai mechanizmusok, az identifikációkból „valencia”. Máskor kis változásokkal átír definíciókat, például: Freud, Leonard: „a Tudattalan tartalmi hasonlóságokban gondolkodik”, Hubbard: „a reaktív elme azonosságokban gondolkodik” stb. A Freud által az analitikus magatartására vonatkozóan lefektetett elvek szintén megtalálják ikertestvérüket a szerző „Auditor kódexében”. Ami előáll az egészből, az egyfajta laikus hipnoanalízis, ami a születés előtti állítólagos magzati pszichés benyomások hatásában hisz, és ennek felszínrehozatalára összpontosítja figyelmét. A terapeuta („auditor”) a régi orosz hipnotizőrök direkt-parancsoló stílusát társítja a computerkezelő mechanikusságával. Az így előkeresett „rejtett memória” engramjait „törli”, vagy az affektív tartalmakat lereagáltatja. Empátia ebben az auditort nem zavarja, miként a számítógép sem érez gyengédséget. Hogy Hubbard a kívánt engramok kiáása érdekében – közvetlen vagy közvetett szuggesztióval – milyen információkat táplál be, erre a jeles szerző elefejt

kitérni. Hubbard áramvonalasított technikai fogalomtárát elképesztő elméleti csacskaságokra építi, a darwini fajfunkció (a túlélés), nála – talán a hidegháborús atomhisztéria hatására – egyéni (nem tudatos) életcélá alakul át. Azután: minél korábbi egy „engram”, annál könnyebb törölni (ellenkezőleg). Továbbá: az elmebetegségek és pszichoszomatikus zavarok akár csak mentális síkon is egyféle okra, valamifajta aberrált emléknymra lennének visszavezethetők. Valamint: a magzat már szedercsira állapotban is tárolna tartalomspecifikus emlékeket stb.

Hubbard gondosan elkerüli, hogy elismerjen bármifajta kapcsolattartást az „anyatudományokkal”, mert akkor nemcsak a pszichoanalízis vagy a hipnózis embertanával és terápiás koncepcióival kellene vitatkoznia, hanem szertefoszlana mindaz, amit a DIANETIKA újdonságnak állít. Előállna az emlékezetes eset, amikor a kábeltelevízióban a riporter negyedóránként megkérdezte a dianetikusokat, hogy „mi ebben az új”, s egyszer sem kapott meggyőző választ. Ki kell azonban mondani, hogy a király meztelen (sőt emellett veszélyes is), mert a Magyar Hipnózis Társaság elitelő állásfoglalása sajnos a szenzáció- és üzlethajhász mindennapokban nem hallatszik túlságosan messzire. A DIANETIKA annak köszönheti újdonságát, hogy pszichológiai és pszichoterápiás képzettséggel nem rendelkező, illetve elégtelen tájékozottságú, de ilyen érdeklődésű laikusokat feljogosít olyan „vadanalízis” művelésére, melyet Freud már fél évszázaddal ezelőtt joggal kárhoztatott. Addig persze nincsen nagyobb baj, amíg vállalkozó kedvű (s Hubbarddal ellentétben empátiás) értelmiségiek egyfajta kölcsönös gyóntatás keretében engramokra vadászva utazgatnak egymás múltjában. A valódi rombolás a pszichés függőségek kialakulása, az indulatáttételes érzelmek kontrollálatlansága, az esetleges mélyhipnózis érzelmi örvényei, itt ugyanis Hubbard kalandos úrhajójának billentyűi (Find, Clear, Delete) felmondják a szolgálatot. A veszélyek mellett nem mellékes a pszichológia hitelének lejáratása sem. A műkedvelő magzattélmény-üzés „hibás adatkezeléséből” megmenekült hajótörötteket (akik túlnyomórészt neurotikus és pszichoszomatikus betegek) azok a pszichiáterek és hipnotizőrök fogják szakmai képességeikkel talpra állítani, akiket a dianetika

nagyon szeret professzionális nagyképűséggel vádolni.

ÖNELEMZÉS című könyvében Hubbard – a szakirodalom nála szokásos agyonhallgatása mellett – memóriatornát és érzékenységi tréninget mutat be, ezúttal végeláthatatlan tesztek sorozatával és egy mozgó korong játékos segítségével. Megpróbálja rendszeresen körüljárni a múlt felidézett emlékeinek minőségeit. Ez kétségtelenül hasznos lehet, noha a célnak egyébként egy impresszionisztikusan összeállított kérdőív is megfelel. Természetesen az eljárás nem tekinthető nagy horderejű ön- vagy személyiségtesztnek, s az önfejlesztésnek csak egy igen körülírt területére összpontosít. Ha eltekintünk a mindig új amerikai terminusok hókuszpókuszeitől (például „*standard processing*”), amelyek most is sok naiv embert fognak áhítatba kergetni, a kis korong a könyvben valóban a szerző újításának tűnik, s bizonyára hozzásegíti az érdeklődőt, hogy az önelemzés játékosabb legyen, mint egy szokványos keresztretjvény emlékeztetornája.

Csorba János

KÉT BÍRÁLAT EGY LEMEZRŐL

Bartók Béla: Ot dal Op. 15; Ot dal Ady Endre verseire Op. 16; Ot dal a „Nyolc magyar népdal”-ból; Ot dal Op. 15 Kodály Zoltán hangszerelésében; Ot magyar népdal énekhangra és zenekarra Hamari Júlia – ének, Prunyi Ilona – zongora, a Magyar Állami Hangversenyzenekar, vezényel Kovács János. Hungaroton, 1992
HCD 31 535

I

A KÉKSZAKÁLLÚ DALAI

Elegendő az első dal énekszólamának indítását összevetni A KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG VÁRA legelső énekbelépésével, hogy kiderüljön: feltűnő az azonosság az Op. 15 és az opera zenei világa, atmoszférája között. A további négy dal csak megerősíti az első benyomást.

Bartók az öt dal közül négyben szerelme, Gombossy Klára verseit komponálta meg, amelyek a jelek szerint a magány feloldhatatlanságának intonációs reflexét hívták elő benne. De a filológiai érvek is a lehetséges határán belül maradnak: ismeretes, hogy 1911-ben Bartók nem az opera végleges változatát fejezte be. Annak hét évvel későbbi bemutatójáig többször is előveszi, és nemcsak a mű befejezésén módosít, hanem a prozódiai is csiszolja. Az Op. 15-ös és 16-os két dalciklus, melyek e hét év termései, már tökéletes illeszkedést mutatnak szöveg és zene lejtése-hangsúlyai között. A két ciklust komponálásuk szoros időbeli közelsége ellenére mégis elsősorban szövegük hozza közel egymáshoz. Persze ez a közelség legalább annyira tanúskodik Bartók kevésbé szerencsés kezéről az Ady-dalok válogatásakor, mint a tehetséges kamasz lány beleérző képességéről (főként a ciklus első és utolsó darabja tűnik egyértelmű Ady-reminiszcenciának). Az Ady-dalok megzenésítésében ugyanakkor jóval több az a könnyed chansonhang, amely Reinitz Béla Ady-feldolgozásaiból szivároghatott a Bartók-dalokba. (Bartók éppen Reinitznek ajánlotta a maga Ady-dalait.)

Ez a különbségtétel persze nem fedheti el Ady és Balázs szimbolizmusának rokonságát; A VÁR FEHÉR ASSZONYA egyenesen a KÉKSZAKÁLLÚ egy lehetséges diszletezési ötletét rejti magában. Különösebb mindezeknél, hogy a csaknem nyolcvanéves Kodály, majd fél évszázad elteltével, éppen Bartók kevésbé népszerű Gombossy-dalait válsztja ki meghangszerelésre. Vajon miért? Ismeretes, hogy a KÉKSZAKÁLLÚ szövege eredetileg a Balázs Béla által rajongásig tisztelt Eötvös-kollégiumbeli szobatárs, Kodály számára készült, s csak az ő vonakodása után került a darab felolvasásán részt vevő és azon fellelkesült Bartókhoz. Volna tehát valamiféle közvetett mélylélektani indíték Kodály alighanem ösztönös választásának, és a KÉKSZAKÁLLÚ-stílus francia forrásai is közel álltak Kodály izléséhez és hangszerelés-iskolájához. Kodályt mindenesetre élete végén aligha kultúrpolitikai indítékok vezették választásakor, sokkal inkább az alighanem mélyről jövő személyes érintettség.

Hallható egy másik hangszerelés is a lemezen: ezt Bartók maga végezte el, HÚSZ MAGYAR NÉPDAL című zongorakiséretes köteté-